

Витомир Теофиловић
књижевник

НЕВЕСЕЛА ЉУДСКА СУДБИНА: ГУРАТИ КАМЕН ИЛИ ЖИВЕТИ ПРАЗНИХ РУКУ
Димче Илиев Вилазорски, *Видећете ви шта је мрак*

Димче Илиев Вилазорски нас на два начина суочава са темама и дилемама данашњице, посредно и непосредно. Први, уводни део, сет афоризама о митском јунаку Сизифу, симболу мучеништва, је прећутна паралела између древне прошлости и данашњег времена. Већ наслов књиге наговештава песимистички миље њених тема и мотива.

Сагледавање данашњице из визуре традиције има три вредносне могућности. Прву сублимира синтагма *златно доба*, метафора која поима цивилизацију као негативан ход, као губљење људскости током времена. Другу могућност симболизује реч *еволуција*, која подразумева да је човечанство током времена постојано напредовало. Трећу могућност можемо означити као критичку синтезу претходних гледишта. Другим речима, традиција има два лица, светло и тамно, али ни светла страна није узор. Људско друштво не сме да (о)стане на одређеном нивоу, чак и ако нам изгледа срећан и берићетан.

Илиев не верује у древно златно доба и дубоко је разочаран својим временом. И једно и друго види као мученичко, зато је његова паралела између прошлости и садашњости истинска паралела, поређење по сличности а не по контрасту. Та константа имплицира песимистичко гледиште о вечном понављању истог, о *рђавој бесконачности*, како су тај поглед на свет назвали филозофи. Другим речима, Илиев сматра да људе током читаве историје муче исти проблеми, само се појавно разликују.

Многи писци и уметници су сазнајни оптимисти и размишљају, пишу, сликају, компонују као да није било безброј интелектуалаца и уметника пре њих – нису, нажалост свесни, да ми не пишемо на празном папиру (*tabula rasa*) већ на палимпсесту на коме је записано знање и умеће читавог човечанства. Илиев је дубоко свестан чињенице да свет не почиње од нас већ да ми скромно, ако икако, настављамо оно што је учинило безброј генерација испред нас, почев од митских времена. Отуд његова фасцинација митологијом – мајком свеколике традиције.

Илиев је фасциниран судбином Сизифа и почетак књиге, велики сет афоризама, посветио је овом митском јунаку, симболом и синонимом

човека мученика. Узгред напомињемо да је Илиев приредио и антологију афоризама о Сизифу. Но иако му је Сизиф опсесија, први афоризам збирке гласи *На врху језика ми је шта сам оно хтео да кажем о Сизифу*. Шта је писац хтео да каже опаском о својој расејаности? Много у мало речи, а то је сизифовски посао на други начин. Не могавши да то мноштво смисла искаже једном мишљу, писац је Сизифовом камену пришао из разних углова. Сизиф гура камен све време овога света, али је, иако жртва судбине, и чинилац цивилизације, васколике историје људског рода, осуђеног и на вечну муку и на вечну наду. Сизиф је вертикала људског рода, стожер људске судбине од памтивека. Бисером духа, користећи вишезначни појам камена, наш сатиричар га је померио у још даљу, у најдаљу прошлост коју можемо да замислимо, старију од временског јаза између мита и историје: *Пре каменог доба, Сизиф је гурао балване*.

Илиев није малодушан, а није као ни његов Сизиф мазохиста – не ужива у својој муци. Зато куне своју мајку: *Боље камен да си родила!*

Равнодушне према Сизифовој судбини, све људе без емпатије, наш писац подсећа да су људи главни кривци за његову судбину: *Сизиф није имао на кога да се ослони, па је узео камен у руке*.

Илиев се не слаже да је Сизифова судбина фатум – у другим околностима имао би задовољство уместо муке: *Сизиф би у рају гурао драги камен*. Штавише, Сизиф се саживео са судбином, па није ни могао ни хтео друкчије: *Сизифу је камен изнад свега*. За то је заслужна и његова вредноћа – није могао да седи скрштених руку: *Сизиф гура камен да се нађе у неком послу*. Заљубљен у посао, постао је први радохоличар у историји људског рода. То нсм писац казује маестрално, бисером духа апсурда, са римом која нам предочава радни елан који не хаје за смисао посла, срећан да га има: *Сизиф гура и камење које је за бацање*.

На питање откуд Сизиф међу људима, чему апсурд у свету логоса, писац нам даје чак три одговора. Прво тумачење је да је кажњен због гордости и узнесености: *Сизиф је летео у облацима, па су га богови спустили у пакао*. У прилог овом тумачењу говори и Сизифов инат: *Сизиф ће гурати камен док се не попне боговима на главу*. Друго тумачење је земаљско, боље рећи политичко: *Код нас врх одлучује ко ће да гура камен*. Треће тумачење је Сизифова прометејска знатижеља, мајка свих сазнања: *Сизиф се попео на брдо да види шта се налази на другој страни света*.

Друга велика тема с којом се Илиев суочио је – правда. Већ на улазу у то здање наш писац се пренеразио. Шок нам је предочио суптилном игром

речи и смисла, сучељавајући три значењски и вербално сродне фолклорне синтагме – *у рукама; рука правде и дићи руке од нечега. Кад смо видели у чијим рукама је рука правде, дигли смо руке од ње.* А исту опсервацију писац нам је мајсторски предочио и користећи фолклорну синтагму са ногама: *Кад смо видели у чијим рукама је правда, ноге су нам се одсекле.*

Знајући у чијим је рукама правда, реторичко је питање: *Може ли правда да буде оправдано одсутна?* Ако имамо на уму фактичко стање, које нам писац предочава опаскама *Рука правда често помиљује и оне који немају образ и Рука правде може оне горе да ухвати само доле* разумљива је опомена *Хитро изађите из судских ходника – неизвесна је путања метка правде!* Да не буде забуне, писац нам јасно каже: *Правда и власт иду руку под руку.* Не знамо да ли је утешно или треба да нас још више забрине откриће *Правда је слепа, али често погледа кроз прсте.*

Природно је да након правде долази *светла будућност* – то је трећи велики темат ове особене књиге.

Вилазорски не види будућност у дугиним бојама. Он отворено каже: *Будућност у коју нас воде политичари је толико светла да нас је скроз засенила. Ништа не видимо.* Песимизам емитује и афоризам: *На путу у светлу будућност упали смо у црну рупу прошлости.* Овде аутор не подразумева космичку црну рупу, која све прождире – нама има спаса, само не знамо кад ће нас снаћи. Другим речима, није наш писац песимиста у погледу крајњег исхода, несрећан је само због споре и трновите победе правде: *На крају увек побеђује правда, али ово наше нема краја.*

Претходна поглавља можемо сматрати уводним тематима. Последње је највеће, што је и природно – посвећено је свеобухватној теми, сатиричарској теми над темама – домовини.

Поглавље афоризама о домовини има алтернативан наслов, али није реч о правој алтернативи већ о нијансирању исте. Ту двозначност самог идентитета македонског народа и државе сатиричар је изразио графичком досетком, колажном комбинацијом великих и малих слова: **МАКЕДОНИЈА.** *Све је то одСЕЧЕНО, одЛЕПЉЕНО и деМОНТИРАНО.* Дуготрајни труд да откријемо ко смо и одакле смо напokon је уродио плодом: *Одавно слутимо да смо са неке друге плнете, а сада знамо да смо пали с Марса.* Националну пропаст сатиричар нам је маштовито предочио сучељавањем фолклорног идиома *жив се појести* и метафоричног значења глагола *прогутати.* Овај бриљантни афоризам уједно је и прећутна аналогија са *уроборосом*, митском змијом која гута саму себе: *Живе су нас појели. На*

нама је само да то прогутамо. Наша пропаст није само наше дело, криве су и околности, а пре свега време, које лети уместо да тече лагано, па да натенане уживамо: Прегазило нас је време. Ми смо живи доказ да време лети. А време толико брзо лети да нећемо живи дочекати летеће аутомобиле: Кад летећи аутомобили стигну, ми ћемо бити на небу.

Тешко је довести у ред друштво у коме су криминалци заштићени законом. Ако је за утеху, не сви, само чланови организованог криминала: *Нису сви криминалци заштићени законом. Само они који возе мечку.*

Иако је изгубљена на кугли земаљској, Македонија је готово без проблема: *Ми Македонци имамо само два озбиљна проблема: нисмо озбиљни и нико нас не узима озбиљно.* Не би било ни ова два мала проблема да држава није саму себе затворила: *Били смо генерација отворена за свет. Сада смо затворени у себе.* Није тешко изћи из ћорсокака, довољно је променити смер: *Били смо генерација која хрли у будућност. Сада срљамо у прошлост.*

Прави сатиричар не сваљује сву одговорност на друге. Подразумева да је за стање сваког друштва и читавог човечанства највећи кривац власт, од домаћих до глобалних моћника, али увек постоји какав-такав простор у коме и сами можемо нешто да учинимо. Криви смо, бар донекле и унеколико, и ми сами, грађани, и као појединци и као генерације: *Генерација смо која је дошла дотле да се пита како смо дошли догде!* Критика не сме да буде једнострана нити искључива, мора да буде објективна и кад суди о себи као друштвеном чиниоцу. Прејака самокритика призвала би мазохизам. Зато наш писац прави дистинкцију у оквиру генерације, уочава рачвање у односу према властима. Већи део генерације је подвио реп и отишао у пасиву, да не кажемо да је постао конструктиван: *Били смо генерација која је чувала мир. Сада смо генерација која чува само куце и маце.* Постоји и део генерације са супротним имиџом, са већом индивидуалношћу од некадашње: *Били смо генерација која је онима горе ишла низ длаку, данас им иде на живце.*

Наш сатиричар сматра да је релативизација одговорности кључан не само морални већ проблем читавог вредносног система – свеједно нам је и и како и рашта живимо. Ево тог релативизма без премца у традицији: *И сејачи смрти се правдају – од нечега се мора живети.* Још је поразније што ми као грађани то мирно и ћутке прихватамо, чак и кад је стани-пани: *Гледамо смрти у очи. Од нечега се мора живети.* А ово погубно гесло има и ратну варијанту: *Гину за отаџбину. Од нечега се мора живети.*

Корпус афоризама под капом патриотском садржи афоризме о свим темама и дилемама – домовина је универзалан појам, садржи и љубав и мржњу, и знање и незнање, и рад и нерад – све под капом небеском у атарима македонским. Тематски свеобухват отвара појам рад, који је створио човека од мајмуна. Најпре треба рећи да је и рад, као и све друго на овом свету, неком отац неком очух: *Неки се убише од посла, а неким цвета бизнис*. Рад је тесно повезан са уживањем у својим плодовима, а најближе место уживања је хладовина: *Иза сваког лепог места под сунцем пружа се дебела хладовина*.

Књижевност, укључујући и сатиру, није омеђена простором и језиком – постоји, а то су открили и именovali Енглези, и *остатак света*. Можемо се понечему научити и из светског искуства и упоредити наша открића са светским. Ево једног прећутног поређења са нашом браћом по мукама – са браћом Индијанцима: *Иза сваке успешне Индијанке стоји Бик који седи*.

У један афоризам наш сатиричар је успео да угура сијасет великих тема – новац, време, љубав и прељуба... Иронијом доведеном до сарказма оспорена је девиза *време је новац*: *Гадио се жени иако је био веран. Толико страсно је јурио паре да је му је љубав била губљење времена*. На другом полу негативног спектра је вајкадашња љубавна болест – љубомора: *Не пуштам никуд жену саму. Прилазе јој самци!*

Теми љубави наш писац је посветио свестрану пажњу – од лирске осећајности до црно-хуморне и чак саркастичне персифлаже. Ево најпре романтичарске идиле, изврсно дочаране сучељавањем фолклорних идиома са рајом и паклом: *Брак ми је прави рај. Жена ми је живи ђаво*. Пред нама је прави бисер духа и стила – у контексту љубави као највеће животне радости, метафора *живи ђаво* конотира животни елан, оду чисте љубави. У контексту овог афоризма средишњи појам, иако је из инферналне лексике, сам ђаво, преобраћа се у своју супротност, добија невину чистоту библијске *Песме над песмама*. Афоризам има и аутопоетичку импликацију, показује и моћ споредних речи у исказу – овде колоквијални епитет (*живи*) преобраћа негативну конотацију у позитивну. Теоријски речено, писац овде на мајсторски начин показује колико синтакса моделује лексику – и микро-контекст, у овом случају реченица, може радикално да промени значење неке своје речи. Таквих бравура, од варирања народних изрека и фолклорних идиома и топоса, до актуелизације цитата из разних доба; сучељавањима данашњих мотива на

митовима и разним историјским котама на палимпсесту, крцата је ова особена књига, књига виспрених опсервација и врхунског хумора.

Може неком језичко-стилском чистунцу да засмета сет афоризама са такозваном скаредном или вулгарном лекском. Но иоле пажљив читалац лако ће увидети да су ове речи и идиоми, попут израза и изрека у *Црвеном бану* Вука Караџића, језик искони, спонтана вербална реакција на провокативан изазов. Другим речима, нису ове реакције вулгарне већ су реакције на вулгарне изазове, народски речено *тук на лук*. Кад већ помињемо једну од древних намирница, ево афоризма који карикира апсолутизацију дијете као тактике и стратегије у борби за здраву исхрану: *Многи једу говна о здравој храни. Сва им јела нездрава!* Други део афоризма, екстрем који је напустио стварност, оправдава призив древног идиома који ефектно, на остензиван начин, извргава руглу бесмисао изнетог становишта, које и несвесно имплицира став да је једино исправно не јести ништа, живети од ваздуха. Но и ову солуцију, не буди примењено, наш писац извргава подсмеху: *Након експлозије цена јели бисмо ваздух да није био загађен.*

Сатиричари имају изоштреније чуло за друштвене проблеме и разликују читаво мноштво разлога што нам живот није онакав какав желимо. Разуме се, ти проблеми немају исту тежину. Међу најтежима је политичко стање звано *дубока држава*. То је режим у коме је државна врхушка, на челу са врховним вођом, узела сву власт у своје руке – не само извршну већ и законодавну и судску, сва три стуба државне моћи. Историчар Лорд Ектон (Acton) је тај тип режима сублимирао афористичком опсервацијом: *Свака власт квари, а апсолутна квари апсолутно.* Преведена на језик сатире, ова опаска гласи: *Дубока држава ће нам доћи главе.* Метафора *глава* честа је у корпусу афоризама нашег сатиричара, ево његове оптимистичке поруке, става да нас памет и од највећих невоља спасава: *Данас мораш бити мозак мозак да би спасао главу.*

* * *

Димче Илиев Вилазорски је саздао збирку реских и луцидних опсервација, књигу која буди нашу критичку свест и подстиче савест, књигу бритке сатире и раскошног хумора књижевне вредности. Тематски распон Вилазорског је свеобухватан, од завичајног и локалног до глобалног.